

การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร

Art and Cultural Knowledge Management of Actor's Mask, Saparnmai Community, Bangsue District, Bangkok

ทัศพร เกตุพนอม*

Thasporn Kettanom

มหาวิทยาลัยยวมินทรราช

Navamindradhiraj University

*kettanom23@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้และ 2) เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ กระบวนการวิจัยประกอบด้วย 2 ขั้นตอนคือ 1) การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการทำหัวโขน จำนวน 19 คน ด้วยกระบวนการ Delphi Technique และ 2) การประเมินความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านการทำหัวโขน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามประมาณค่า สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการประเมินความคิดเห็น ใช้ค่ามัธยฐาน ค่าฐานนิยม และค่าพิสัยควอไทล์ สำหรับการประเมินความสอดคล้อง ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ มีองค์ประกอบหลัก ได้แก่ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัวโขน

รูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ จากการประเมินความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 220 คน ปรากฏว่าเห็นด้วยในระดับมาก ($\bar{x} = 4.19$)

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ หัวโขน

Abstract

The purposes of the study are: 1) to determine knowledge management in art and culture of actor's mask, Saparnmai community, and 2) to create and present a model for knowledge management in art and culture of actor's mask, Saparnmai community. The research methodology consisted of 2 steps: 1) interviewing 19 experts using the Delphi Technique, and 2) evaluating the respondents' opinions. The analysis of the data was accomplished by computation of percentage, means, and standard deviation. The median and interquartile range were also computed to test the accordance postulated in the study. Based on the findings of this study, it was concluded that:

The main opponents in knowledge management of making actor's masks are the context of local wisdom and community, knowledge management model, and the art of making actor's masks.

Overall the evaluation of opinions of the respondents on factors of art and cultural knowledge management of actor's mask agreed with a high level from 220 samplings. ($\bar{x} = 4.19$)

Keywords : knowledge management, actor's mask

บทนำ

ในปัจจุบันนี้มีปัจจัยหลากหลายที่ส่งผลกระทบต่อศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ซึ่งทำให้วัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทรกวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่งผลให้วัฒนธรรมดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงและเลือนหายไปจากสังคมไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญที่มีกระบวนการคิดค้น การสั่งสมประสบการณ์และการพัฒนา เพื่อนำประโยชน์มาใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการพัฒนาวิถีชีวิตให้ดียิ่งขึ้นจากวิถีชีวิตเดิม โดยอาศัยการเรียนรู้ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เกิดความรู้ที่มีคุณค่าในท้องถิ่น และคนรุ่นหลังสามารถนำมาความรู้ที่ได้มาใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน ตลอดจนสังคมรอบข้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ศิลปหัตถกรรมการทำหัวโขนก็เช่นกัน ถือว่าเป็นศิลปะที่มีลักษณะที่เป็นประณีตศิลป์ การจะทำหัวโขนขึ้นมาจะต้องใช้องค์ความรู้ของช่างสิบหมู่ ที่ต้องใช้ช่างฝีมือในการทำเนื่องจากแต่ละขั้นตอนต้องใช้ความละเอียดอ่อนในเชิงช่าง ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะมีผู้ทำให้มีความสวยงามและประณีตเช่นเดียวกับชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร นับเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขนมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 10 ปี และมีศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นจนได้รับการกำหนดให้เป็นผลิตภัณฑ์ของกรุงเทพมหานครถึงระดับ 5 ดาว โดยศิลปะการทำหัวโขนนั้นได้รับการสืบทอดจากครูสาด ยังเขียวสด หรือโจหลุยส์ ผู้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครเล็ก) เมื่อปี พ.ศ. 2539 ซึ่งแต่เดิมในชุมชนแห่งนี้มีการทำหัวโขนสำหรับใช้แสดงอยู่หลายครอบครัวและยังยึดเป็นอาชีพ แต่ปัจจุบันมีผู้ทำหัวโขนลดจำนวนลงเรื่อยๆ จนเหลือแค่ครูประทีป รอดภัย ที่ยังคงอนุรักษ์

และสืบทอดศิลปะการทำหัวโขนอยู่ โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตจากการผลิตเพื่อใช้สำหรับเป็นหน้ากากประกอบการแสดงก็เปลี่ยนเป็นรูปแบบการจำหน่าย เนื่องจากการแสดงโขนนับวันจะลดน้อยลงเรื่อยๆ

การอนุรักษ์ให้การทำหัวโขนยังคงอยู่ต่อไปจนถึงคนรุ่นต่อๆ ไปนั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก ซึ่งปัญหาส่วนหนึ่งคือความรู้ที่สำคัญเหล่านั้นเป็นความรู้ที่ถูกฝังอยู่ในตัวคน โดยเฉพาะคนเก่าแก่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาก็มีเพียงคนกลุ่มเล็กเท่านั้น ความรู้นั้นจึงไม่ถูกแพร่ขยายออกไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเริ่มมีแนวคิดการจัดการความรู้เข้ามาใช้ในชุมชนมากขึ้นโดยอาศัยกระบวนการในการบริหารจัดการความรู้อย่างเป็นระบบเป็นขั้นตอน ตั้งแต่กระบวนการในการระบุความรู้ที่มีอยู่ การจัดเก็บรวบรวมความรู้จากบุคลากร การจัดหมวดหมู่ความรู้ การเผยแพร่องค์ความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนจนการสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมในการเรียนรู้ จนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้และต่อยอดให้เกิดประโยชน์และบรรลุตามเป้าประสงค์ได้

จะเห็นได้ว่าการจัดการความรู้เป็นการจัดการข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่ ทำให้การทำหัวโขนซึ่งเป็นศิลปะตั้งแต่สมัยอยุธยายังสามารถคงอยู่ได้ในยุคปัจจุบันที่มีกระแสวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามากระทบมากมาย ในพื้นที่ของชุมชนซึ่งเป็นชุมชนแออัดในเขตเมือง พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแฟลตและอพาร์ทเมนท์สำหรับพักอาศัย จึงใช้พื้นที่อพาร์ทเมนท์ในการดำเนินการผลิตและจัดจำหน่าย แต่ยังคงรักษาศิลปะดังกล่าวให้อยู่คู่กับชุมชนได้ ประเด็นนี้จึงมีความน่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษาว่าชุมชนแห่งนี้สามารถอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของตนเองได้อย่างไร และมีรูปแบบการจัดการความรู้อย่างไรที่ทำให้องค์ความรู้ในการจัดทำหัวโขนยังคงอยู่จนได้รับการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการจัดการความรู้และรูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ให้คงอยู่คู่กับคนไทยสืบไป

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกัน ทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าวหากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทั้งต่อผู้สืบทอดและชุมชน (Samart Taingpoonwong, 2014) กระบวนการในการจัดการที่เป็นระบบตั้งแต่การประมวลผลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล ทั้งความรู้ที่เป็นความรู้ที่ฝังลึก และความรู้ที่ชัดเจนจากภายในและภายนอก เพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้งาน โดยมีการจัดเก็บความรู้ในลักษณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ อาศัยช่องทางที่สะดวกและมีการเผยแพร่และนำความรู้ไปใช้อย่างเป็นระบบ

Sayan Praicharnjit (2015) ได้ให้ความเห็นว่าในกระบวนการวัฒนธรรมมีกลไกสำคัญ 2 ประการที่เป็นตัวขับเคลื่อน คือ (1) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมหรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกัน ทั้งในระดับปัจเจกกับปัจเจกระดับกลุ่มกับกลุ่ม ระหว่างคนกับธรรมชาติทางกายภาพ และระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ในสภาวะสมดุลและการที่คนจะมีภูมิปัญญาที่เหมาะสมได้ ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่นที่ดำรงอยู่ร่วมกัน (2) ศิลปวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมการแสดงออกเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการจัดการระบบอารมณ์และความรู้สึกของคนในการอยู่ร่วมกับคนอื่น และสิ่งอื่นให้อยู่ในสภาวะสุนทรีย์หรืองดงามอยู่เสมอ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม สรุปได้ว่า ควรสร้างความเป็นเครือข่ายระหว่างกัน การมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องด้วยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยกรมศิลปากรควรมีนโยบายอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในการสนับสนุนกลุ่มเครือข่าย มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานชุมชนท้องถิ่นหรือย่านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและ มีการติดตามประเมินผลความเป็นเครือข่ายมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

Udom Cheoykeewong (2013) อธิบายว่าภูมิปัญญาเป็นทั้งความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม 2 ประเภท และแหล่งที่อยู่ 2 ลักษณะคือ (1) ความรู้ฝังลึกหรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน หรือเรียกอีกอย่างว่า “ความรู้คู่ชีพ” เป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ลองผิดลองถูก หรือเกิดจากการค้นคว้าจนเข้าใจลึกซึ้ง แล้วแสดงออกจนเป็นทักษะอย่างชำนาญ (2) ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดที่แฝงไว้กับวัตถุสิ่งของ เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของสื่อบันทึกในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือ ตำรา เทปบันทึกเสียง เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนสมดุล ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่มาจากประสบการณ์ของคนในท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการคิดแก้ปัญหาให้กับชีวิต ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย จึงเปรียบได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เปรียบเสมือนน้ำที่อยู่ในหนอง ถ้าปล่อยทิ้งไว้โดยไม่มีการไหลเวียนน้ำนั้นก็เน่าเสีย แต่ถ้าหากมีน้ำใหม่ไหลเข้ามาเปลี่ยนน้ำเก่าก็จะเกิดการเคลื่อนไหวไหลเวียนไปในที่ต่างๆ ผู้คนก็จะได้ใช้น้ำนั้นตั้งแต่ต้นสายน้ำยันปลายสายน้ำ ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคงได้อีกด้วย

โขนเป็นนาฏกรรมที่ผู้แสดงต้องสวมหน้ากากที่เรียกว่า หัวโขน ซึ่งหัวโขนที่ใช้ในการเล่นโขนนั้น สันนิษฐานว่า เมื่อแรกนั้นจะยังไม่มีหัวโขน แต่อาจใช้การแต่งหน้าเขียนระบายสีลงบนหน้าผู้แสดง แต่ละคนตามลักษณะของบุคคลในเรื่องที่สมมติให้เล่น ดังเช่นการแสดงกั๊กพิของอินเดียซึ่งแสดงเรื่องราวเกียรติยศเช่นเดียวกับการแสดงโขนของไทยก็ยังใช้วิธีเขียนระบายใบหน้าผู้แสดงอยู่จนทุกวันนี้ (Patcharin Romphochuen, 2014) แต่การเล่นโขนของไทยเรานั้นแบ่งพวกตัวแสดงออกเป็นข้างละมากตัว ใช้คนแสดงจำนวนมาก ต่อมาจึงมีผู้แก้ไขข้อขัดข้องนี้โดยสร้างหน้ากากจำลองใบหน้าเป็นรูปต่างๆ ใช้สวมครอบศีรษะ และหน้าผู้แสดงแทน ทั้งนี้โดยสวมเทริดอยู่บนศีรษะ ดังเช่นที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในการเล่นชกนาค ตึกดำบรรพ์ในพระราชพิธีอินทราภิเษกครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถือว่าเป็นต้นเค้าที่มาของการแสดงโขน ต่อมาจึงปรับปรุงหน้ากากหรือหน้าโขนให้ยึดติดกับเทริด แล้วสวมครอบศีรษะปิดมิดเพื่อความสะดวกในการเล่นแสดงเรียกว่าหัวโขน (Chavalit Soontranon, 2011)

นับแต่สมัยอยุธยาตอนปลายลงมา หัวโขนได้รับการประดิษฐ์คิดสร้างอย่างสมบูรณ์สวยงามเป็นพิเศษ ราวแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศลงมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นระยะเวลาที่นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานศิลปะทุกสาขารุ่งเรืองถึงขีดสุด หัวโขนที่สวยงามเป็นเลิศจึงมีขึ้นในแผ่นดินนี้สมัยหนึ่ง (Fine Arts Department, 2009)

หัวโขนเป็นงานศิลปะชั้นสูง ใช้สำหรับสวมครอบศีรษะ ปิดบังส่วนหน้าของผู้แสดงโขนอย่างมิดชิด เป็นศิลปะวัตถุประเภทประณีตศิลป์ และงานศิลปะที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นอย่างวิจิตรตระการตา เช่นเดียวกับเครื่องแต่งกาย ประณีตบรรจงตามแบบช่างไทย มีรูปลักษณะที่สวยงาม ลักษณะคล้ายหน้ากาก แตกต่างตรงที่เป็นการสร้างจำลองรูปทรงใบหน้าและศีรษะทั้งหมด เจาะช่องเป็นรูกลมที่นัยน์ตาของหัวโขน ให้ตรงกับนัยน์ตาของผู้แสดงเพื่อการมองเห็น แบ่งเป็น 2 ประเภทคือหัวโขนสำหรับใช้ในการแสดง หมายความว่าหัวโขนที่สื่อถึงตัวละครนั้นๆ เช่น พระ ยักษ์ เทวดา วานรและสัตว์ต่างๆ สร้างขึ้นด้วยกรรมวิธี แบบโบราณตามเอกลักษณ์ของหัวโขนที่ถูกต้องและสมบูรณ์แบบของศิลปะไทย และหัวโขนที่ใช้สำหรับ เป็นของประดับตกแต่งหรือของที่ระลึก หมายความว่าหัวโขนที่สร้างขึ้นโดยการหล่อ ปั้น ฉีดและขึ้นรูป ด้วยพลาสติกหรือกรรมวิธีอื่นๆ ลงรักปิดทอง ประดับกระจก จึงทำให้มีผู้นิยมนำหัวโขนไปเป็นของประดับ ตกแต่งหรือของที่ระลึกแทน

จากข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าสรุปได้ว่าการทำหัวโขนมีมาแต่สมัยอยุธยาตอนปลายและมีวิวัฒนาการ ตามภูมิปัญญาของกลุ่มบุคคลในแต่ละยุคแต่ละสมัยจนมาเจริญรุ่งเรือง อีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่นาฏศิลป์และดนตรีรวมทั้งงานศิลปะ ทุกสาขารุ่งเรืองถึงขีดสุดทำให้เกิดหัวโขนที่สวยงามเป็นเลิศมีขึ้นและสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยและตอบคำถามได้ตรงประเด็น ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร

ประโยชน์ที่ได้รับ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร เป็นที่รู้จักของคนไทย และต่างประเทศในด้านการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขนของคนไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา

1. บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น – (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) สรรวจ วัตถุดิบและการเตรียมวัตถุดิบ (3) ศึกษารูปแบบและความนิยมของผลิตภัณฑ์ (4) ศึกษากระบวนการสร้าง ศิลปกรรมของภูมิปัญญาท้องถิ่น (5) ส่งเสริมมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้วยทุนทางวัฒนธรรม
2. บริบทของชุมชน – (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนให้เข้าใจ (2) ศึกษาวิถีชีวิตความเป็น อยู่ของประชากรในชุมชน (3) ศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เข้าใจ (4) ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากร ในท้องถิ่นให้ละเอียด (5) ศึกษาสภาวะแวดล้อมและเศรษฐกิจของประชากรในชุมชน

3. รูปแบบการจัดการความรู้ – (1) วางรากฐานสิ่งที่ควรเรียนรู้ (2) รู้จักการสร้างความรู้ให้เกิดความชำนาญ (3) จัดการความรู้ให้เป็นรูปธรรม (4) สร้างคุณค่าทางศิลปะเพื่อเชิดชูวัฒนธรรมไทย (5) ศึกษาด้านการตลาดที่จะเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม

4. ศิลปะการทำหัวโขน – (1) ส่งเสริมการผลิตการทำหัวโขนอย่างต่อเนื่อง (2) ควรตั้งงบประมาณสนับสนุนให้เพียงพอจากภาครัฐและเอกชน (3) ตั้งหน่วยงานประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ศิลปะในการทำหัวโขน (4) ควรมีหน่วยงานเก็บรักษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และศึกษาหาข้อมูลได้ (5) ควรให้เยาวชนได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมทางการทำหัวโขนเพื่อให้เกิดความรู้ความชำนาญและสืบสานต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะประชากรในชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวนประชากร 512 คน การเลือกกลุ่มตัวอย่างกำหนดไว้ร้อยละ 45 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ได้กลุ่มตัวอย่าง 230 คน ผู้วิจัยแบ่งเป็นการสัมภาษณ์ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คนที่อยู่ในชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร และใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในเชิงปริมาณใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 220 คน

ทำการศึกษาด้วย Delphi Technique และเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญในประเด็นปัญหานั้นๆ ซึ่งการเลือกกลุ่มตัวอย่างมีความสำคัญมาก เพราะผลการวิจัยจะต้องเชื่อถือได้หรือไม่เพียงใด ขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เลือกจึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ทั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาประเด็นที่สำคัญได้ 2 ประการ คือ

1. ขนาดของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญจะใช้ 19 คน เพราะมีผลการวิจัยยืนยันว่าใช้จำนวนนี้จะมีความคลาดเคลื่อนน้อยและไม่ควรมีมากเกินไปเพราะอาจทำให้เกิดความล่าช้าในการติดตามและอาจได้บุคคลที่ไม่เชี่ยวชาญในประเด็นนั้นจริง

2. การเลือกผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยใช้วิธีวิพากษ์ประเด็นปัญหา (Critical Incident Technique) กล่าวคือจะเลือกผู้เชี่ยวชาญที่ผู้วิจัยเห็นว่ามี ความเชี่ยวชาญมา 1 คนก่อน แล้วขอให้ผู้เชี่ยวชาญนั้นแนะนำรายชื่อผู้เชี่ยวชาญต่อไปอีก 1-3 ชื่อ หรือมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ หลังจากสัมภาษณ์เสร็จแล้วจึงขอให้ผู้เชี่ยวชาญ 1-3 ท่านนั้น แนะนำชื่อผู้เชี่ยวชาญต่อไปอีกท่านละ 1-3 ชื่อทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนผู้เชี่ยวชาญมากพอ นำรายชื่อผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นมานับความถี่ที่ซ้ำๆ กันเรียงลำดับที่ซ้ำกันจากมากไปหาน้อยจนได้รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ ตามที่ต้องการผู้เชี่ยวชาญที่ใช้ในการศึกษาคนแรกได้มาจากการเลือกแบบเจาะจงจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรง จากนั้นใช้เทคนิคการบอกต่อจนครบ 19 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 19 คน ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

- ครั้งที่ 1 ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีลักษณะคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์และวิจารณ์อย่างกว้างขวางในทุกประเด็น การรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 1 ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ พูดคุยสนทนากับผู้เชี่ยวชาญโดยมีรายการคำถามเปิดนำเพื่อให้ได้ความคิดเห็นที่ตรงประเด็น

- ครั้งที่ 2 ใช้แบบสอบถามฉบับใหม่ที่ได้จากการรวบรวมความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่ตอบคำถามปลายเปิดในครั้งที่ 1 มาสร้างเป็นคำถามปลายปิดแบบประเมินค่า แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ

• ครั้งที่ 3 ก่อนการนำส่งครั้งที่ 3 จะต้องนำคำถามครั้งที่ 2 มาวิเคราะห์หาค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ของคำถามแต่ละข้อ แล้วใช้ข้อความคำถามเดิมนั้นสร้างเป็นแบบสอบถามฉบับใหม่ โดยเพิ่มค่ามัธยฐานกับค่าพิสัยระหว่างควอไทล์พร้อมกับบอกให้ผู้เชี่ยวชาญท่านนั้นทราบว่า ผลการตอบครั้งที่ 2 ท่านตอบอยู่ตำแหน่งใดและให้ผู้เชี่ยวชาญนั้นทบทวนคำตอบและตอบกลับอีกครั้ง ซึ่งในการตอบครั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนจะทราบว่า ตนมีความคิดเห็นแตกต่างหรือไม่แตกต่างไปจากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดเพียงไรและจะได้พิจารณาว่าตนเห็นด้วยกับความสอดคล้องในความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญคนอื่นๆ หรือไม่ หากไม่เห็นด้วยก็ให้แสดงเหตุผลประกอบเพื่อยืนยันคำตอบเดิมนั้น

• ครั้งที่ 4 นำคำตอบที่ได้ในครั้งที่ 3 มาวิเคราะห์หาค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ใหม่ และจัดพิมพ์ค่าใหม่เช่นเดียวกับครั้งที่ 3 แล้วจัดส่งไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบใหม่อีกครั้งเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งทำเหมือนครั้งที่ 3 (Kanlaya Vanichbuncha, 2016)

ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามประมาณค่าเพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้เกณฑ์การให้คะแนนตามแบบ Likert Scale (McLeod, 2019)

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. สร้างแบบสอบถาม แบบประมาณค่าเกี่ยวกับการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ให้ครอบคลุมเนื้อหาดังนี้
  - 2.1 บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 2.2 บริบทของชุมชน
  - 2.3 รูปแบบการจัดการความรู้
  - 2.4 ศิลปะการทำหัวโขน
3. การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา เมื่อผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามและตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหาเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 คน หลังจากนั้นนำผลการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ มาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ซึ่งผลที่ได้อยู่ในระดับ 0.80–1.00 แสดงว่าแบบสอบถามมีเนื้อหาสอดคล้องกัน
4. การตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัยโดยนำไปทดลองใช้กับบุคคลในชุมชนสะพานไม้ จำนวน 30 คน ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างวิจัย แล้วนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์คุณภาพเครื่องมือการหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยรวมทั้งฉบับ ใช้สูตรการหาค่าของ Cronbach's Alpha Coefficient โดยมีเกณฑ์การตัดสินใจว่า ถ้าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าใกล้เคียง 0.80 ขึ้นไปจะไม่แก้ไขแบบสอบถาม ถ้ามีค่าสัมประสิทธิ์ต่ำกว่า 0.80 ลงมาจะทำการปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม จากการทดลองใช้แบบสอบถามกับบุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ได้ค่าสัมประสิทธิ์ทั้งฉบับที่ 0.86 จึงถือว่าแบบสอบถามฉบับนี้สามารถนำไปใช้ได้
5. คัดเลือกข้อคำถามที่มีคุณภาพเหมาะสมและปรับปรุงการใช้สำนวนภาษา จากนั้นจึงนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลเชิงคุณภาพได้จากการสัมภาษณ์มาจัดทำให้เป็นระบบ แยกแยะ และหาความเชื่อมโยงของข้อมูล วิเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งการวิจัยนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ในช่วงของการดำเนินการทุกขั้นตอน ข้อมูลที่ได้จะเป็นการสรุปกระบวนการต่างๆ ในการดำเนินการจัดการความรู้ ดังนั้นจะต้องมีความรู้ใหม่ๆ ในกระบวนการจัดการความรู้ในรูปแบบของชุมชนที่ทำการวิจัยโดยหาคำมัธยฐาน ค่าฐานนิยม และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ของแต่ละข้อคำถามที่ได้จากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นส่งแบบสอบถามรอบที่ 2 พร้อมทั้งรายงานค่าคะแนนที่ได้และคำตอบเดิมแก่ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้ทราบความเหมือน-ต่างของคำตอบเดิมในแบบสอบถามครั้งที่ 1 รวมทั้งนำมาใช้ประกอบการพิจารณาในการยืนยันหรือเปลี่ยนแปลงคำตอบหากผู้เชี่ยวชาญยืนยันคำตอบเดิม แต่เป็นคำตอบที่มีค่าอยู่นอกพิสัยควอไทล์จะต้องให้เหตุผลประกอบด้วย

2. ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมขององค์ประกอบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้ Delphi Technique ในการเก็บข้อมูล 3 รอบ

• **รอบที่ 1** ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง ครั้งที่ 1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 19 คน เมื่อได้ข้อมูลแล้ว นำมาเรียงเรียงเป็นข้อความที่แสดงถึงองค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัวโขน ผลการวิเคราะห์โดยภาพรวมใช้ค่าคะแนนร้อยละและลำดับตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

ตารางที่ 1 ค่าร้อยละและอันดับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านองค์ประกอบหลัก

ด้านองค์ประกอบหลัก	ร้อยละ	อันดับ
1. ด้านบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น	94.74	1
2. ด้านบริบทของชุมชน	89.47	2
3. ด้านรูปแบบการจัดการความรู้	84.21	3
4. ด้านศิลปะการทำหัวโขน	78.95	4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏว่า องค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ด้านบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีคะแนนเป็นอันดับ 1 ร้อยละ 94.74 รองลงมาคือ ด้านบริบทของชุมชน ร้อยละ 89.47 ด้านรูปแบบการจัดการความรู้ ร้อยละ 84.21 และด้านศิลปะการทำหัวโขน ร้อยละ 78.95 ตามลำดับ

• รอบที่ 2 ใช้แบบสอบถามฉบับที่ 2 ซึ่งเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัตถ์ ไปให้ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มเดิมจำนวน 19 คน ทำแบบสอบถามแล้วนำมาวิเคราะห์หาค่ามัธยฐาน และค่าพิสัย ระหว่างควอไทล์

ตารางที่ 2 ค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านองค์ประกอบหลัก

ด้านองค์ประกอบหลัก	ร้อยละ	อันดับ
1. ด้านบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น	5.00	1.00
2. ด้านบริบทของชุมชน	5.00	0.00
3. ด้านรูปแบบการจัดการความรู้	5.00	1.00
4. ด้านศิลปะการทำหัตถ์	5.00	0.00

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏว่า การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ ด้านองค์ประกอบหลักตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญรอบที่ 2 มีข้อที่ค่ามัธยฐานตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป และมีค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ตั้งแต่ 1.50 ลงมา พบว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันทั้ง 4 ด้าน

• รอบที่ 3 ใช้แบบสอบถามฉบับที่ 3 ให้ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มเดิมจำนวน 19 คน โดยครั้งนี้มีการแสดงค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ พร้อมทั้งคำตอบเดิมในแบบสอบถามฉบับที่ 2 ให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนใช้ยืนยันคำตอบหรือเปลี่ยนความคิดเห็นใหม่ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์อีกครั้ง

ตารางที่ 3 ค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านองค์ประกอบหลัก

ด้านองค์ประกอบหลัก	มัธยฐาน	ค่าพิสัย	แปลผล
1. ด้านบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น	5.00	1.00	ใช้ได้
2. ด้านบริบทของชุมชน	5.00	0.00	ใช้ได้
3. ด้านรูปแบบการจัดการความรู้	5.00	1.00	ใช้ได้
4. ด้านศิลปะการทำหัตถ์	5.00	0.00	ใช้ได้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏว่า การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ ชุมชนสะพานไม้ ด้านองค์ประกอบหลักตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญรอบที่ 3 พบว่า มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันทั้ง 4 ด้าน

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นประชากรในชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร

การวิเคราะห์สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 220 คน ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐาน ด้านเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และประสบการณ์ ด้านการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม โดยการหาค่าความถี่และค่าร้อยละ โดยภาพรวมจำแนกตามตัวแปรต่างๆ พบว่า

- ด้านเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นเพศหญิงจำนวน 166 คน คิดเป็นร้อยละ 75.45 และเพศชายจำนวน 54 คน ร้อยละ 24.55
- ด้านอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม มีช่วงอายุ 31-40 ปี จำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 37.73 ช่วงอายุ 41-50 ปี จำนวน 67 คน ร้อยละ 30.45 ช่วงอายุ 20-30 ปี จำนวน 39 คน ร้อยละ 17.73 และช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป จำนวน 31 คน ร้อยละ 14.09
- ด้านการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม มีวุฒิการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรีจำนวน 134 คน คิดเป็นร้อยละ 60.91 ระดับปริญญาตรีจำนวน 82 คน 37.27 ระดับปริญญาโทจำนวน 4 คน ร้อยละ 1.82 และระดับปริญญาเอก ไม่มี
- ด้านอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีอาชีพรับจ้างจำนวน 72 คน คิดเป็นร้อยละ 32.73 อาชีพค้าขายจำนวน 64 คน ร้อยละ 29.09 อาชีพอื่นๆ ได้แก่ แม่บ้าน (19 คน) บุคลากรทางการศึกษา (5 คน) ข้าราชการบำนาญ (2 คน) และประกอบธุรกิจส่วนตัว (2 คน) รวมจำนวน 28 คน ร้อยละ 11.36 รัฐวิสาหกิจจำนวน 19 คน ร้อยละ 8.64 และข้าราชการจำนวน 12 คน ร้อยละ 5.45
- ด้านประสบการณ์การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ช่วงเวลา 6-10 ปี จำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 44.55 ช่วงเวลา 11-15 ปี จำนวน 79 คน ร้อยละ 35.91 ช่วงเวลา 16 ปีขึ้นไป จำนวน 27 คน ร้อยละ 12.27 และช่วงเวลา 1-5 ปี จำนวน 16 คน ร้อยละ 7.27

ตอนที่ 3 การประเมินความคิดเห็นด้านการจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมการทำหัวโขน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ผลการประเมินรายด้านโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ 4 ค่าร้อยละ (%) ค่าคะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ด้านองค์ประกอบหลัก

ด้านองค์ประกอบหลัก	ร้อยละของระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง					$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
	5	4	3	2	1			
1. ด้านบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น	46.40	42.30	10.90	0.05	-	4.33	0.66	ใช้ได้
2. ด้านบริบทของชุมชน	32.70	53.20	14.10	-	-	4.17	0.67	ใช้ได้
3. ด้านรูปแบบการจัดการความรู้	32.70	50.00	16.40	0.9	-	4.14	0.71	ใช้ได้
4. ด้านศิลปะการทำหัวโขน	34.50	45.50	19.10	0.9	-	4.13	0.69	ใช้ได้

ผลการประเมินความคิดเห็นด้านองค์ประกอบหลักในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การทำหัตถ์วชน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร จำนวน 4 ด้านได้แก่ บริบทของภูมิปัญญา ท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัตถ์วชน

ผลการวิจัยโดยภาพรวมสรุปได้ดังนี้

1. การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์วชน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ด้านองค์ประกอบหลัก คือ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัตถ์วชน ผู้เชี่ยวชาญด้านการทำหัตถ์วชนทั้ง 19 คน เห็นด้วยอย่างยิ่ง

2. รูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์วชน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร จากการประเมินความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างชุมชนสะพานไม้ จำนวน 220 คน ในองค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน ปรากฏว่าเห็นด้วยในระดับมาก

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์วชน ชุมชนสะพานไม้ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร จากกลุ่มตัวอย่างที่แสดงความคิดเห็นตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษาพบว่า ในองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ได้แก่ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ และศิลปะการทำหัตถ์วชน มีความสอดคล้องกัน ซึ่งการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์วชน เป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาให้คงอยู่ เพื่อรวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนสะพานไม้ โดยอาศัยการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่นับวันมีจำนวนน้อยลง ทำให้เสี่ยงต่อการสูญหาย ผู้วิจัยจึงได้ลงพื้นที่ สอบถามกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่และคณะกรรมการชุมชน โดยมีนายบุญเชิด ชะวาลา เป็นประธานกรรมการชุมชน และคณะกรรมการชุมชน รวมถึงชาวบ้านจำนวน 10 คน เพื่อรวบรวมข้อมูลในอดีตของชุมชนสะพานไม้ ในอดีต และในปัจจุบันมีครูประทีป รอดภัย ที่เป็นครูช่างด้านภูมิปัญญาศิลปหัตถ์กรรมเพียงท่านเดียวที่ยังคงรักษา สืบทอด และอนุรักษ์การทำหัตถ์วชนของชุมชนสะพานไม้ไว้

การจัดเก็บและการเข้าถึงฐานข้อมูลการทำหัตถ์วชนของชุมชนสะพานไม้นั้น ประชาชนทั่วไปไม่ให้ความสำคัญในการจดบันทึกความรู้ที่อยู่ภายในตัวบุคคลหรือความรู้ในสิ่งที่จับต้องไม่ได้ให้กลายเป็นความรู้ที่จับต้องได้และเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานบันทึกประวัติความเป็นมาของชุมชนในการทำหัตถ์วชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่นและทรัพยากรในท้องถิ่นของชุมชนสะพานไม้ที่ละเอียดและสามารถเรียนรู้ได้ง่าย จึงควรจัดเก็บข้อมูลโดยการทำสตอรี่บอร์ดในการเล่าเรื่องต่างๆ เช่น การทำหัตถ์วชน วิถีชีวิตของชุมชน ความเชื่อ และบริเวณแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในชุมชนสะพานไม้ สำหรับการบริการข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว นักเรียน และประชาชนทั่วไปได้อ่านศึกษาหาความรู้ เป็นการกระตุ้นความสนใจให้อยากไปเยี่ยมชมหรือสัมผัสด้วยตนเอง เน้นการสื่อสารด้วยภาพ เนื้อหาไม่มากเกินไป อ่านเข้าใจง่าย พร้อมระบุถึงบุคคลหรือหน่วยงานที่สามารถให้ข้อมูลเพิ่มเติมได้ นอกจากนี้ยังให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการสังเคราะห์ข้อมูล ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาในอดีต ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการร่วมสมัยได้เพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกัน ทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ความรู้ดังกล่าวหากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ทั้งต่อผู้สืบทอดและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Nanpaporn Sithiya (2008) ที่ให้ความเห็นว่า

การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการไปพร้อมกัน ประกอบด้วย บรรลุเป้าหมายของงาน เป้าหมายพัฒนาคน และการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ รวมถึงแนวคิดของ Boondee Boonyakit et al. (2006) ได้ให้ความสอดคล้องกันว่า การจัดการความรู้เป็น กระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือการเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน โดยผ่าน กระบวนการต่างๆ เช่น การสร้าง การรวบรวม การแลกเปลี่ยนและใช้ความรู้ เป็นต้น สอดคล้องกับ งานวิจัยของ Preeda Poonsin (2011) ที่ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดโสมนัสมีทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่หลากหลาย มีความโดดเด่นและทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมถึงยังคงสืบทอดศิลปะ ประเพณี และศาสนปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ของ ชุมชนสะพานไม้ จากการศึกษาวิจัย พบว่า องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น บริบทของชุมชน รูปแบบการจัดการ ความรู้ และศิลปะการทำหัตถ์ มีความสอดคล้องกัน และได้นำองค์ประกอบหลักมาใช้ในการจัดการความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ โดยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชนแล้วนำมาจัดเก็บเข้า ระบบสารสนเทศเพื่อการเข้าถึงข้อมูลของการทำหัตถ์ในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำระบบสารสนเทศมาเป็นช่องทางการสื่อสารพูดคุยแสดงความคิดเห็นผ่านบล็อก ซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบันให้ประชาชนได้รู้จักการวางรากฐานสิ่งที่ควรเรียนรู้ รู้จักการสร้างความรู้ให้เกิด ความชำนาญโดยจัดการความรู้ให้เป็นรูปธรรม เพื่อสร้างคุณค่าทางศิลปะ เชิดชูวัฒนธรรมไทย และเผยแพร่ ให้สังคมได้รับรู้ถึงศิลปหัตถกรรมการทำหัตถ์ของชุมชน ส่วนด้านศิลปะการทำหัตถ์โดยส่งเสริมการ ผลิตการทำหัตถ์อย่างต่อเนื่อง ควรมีการตั้งงบประมาณสนับสนุนให้เพียงพอจากภาครัฐและเอกชน ตั้งหน่วยงานประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ศิลปะในการทำหัตถ์ ควรมีหน่วยงานเก็บรักษาเพื่อให้เกิด องค์ความรู้และศึกษาหาข้อมูลได้ อีกทั้งควรให้เยาวชนได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมทางการทำหัตถ์ เพื่อให้เกิดความรู้ความชำนาญและสืบสานต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Kaukamon Srisamang (2013) ที่ศึกษาเรื่องรูปแบบหัตถ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันสกุลช่างครุฑ แก้วดวงใหญ่ ผลการวิจัย พบว่า หัตถ์เป็นงานประณีตศิลป์ที่รวบรวมฝีมือของช่างสิบหมู่ไว้อย่างครบถ้วน ผู้ที่จะสร้างสรรค์งาน ขึ้นมาได้จึงไม่เพียงต้องมีความสามารถในเชิงช่างต่างๆ อย่างครบถ้วน หากแต่ต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในหลักสุนทรียศาสตร์และองค์ประกอบของหัตถ์ที่ถูกต้องตามหลักแบบแผน การสืบทอดวิธีการทำหัตถ์ สมัยโบราณจึงถือเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยที่สำคัญอย่างยิ่ง

รูปแบบการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการทำหัตถ์ของชุมชนสะพานไม้ เริ่มจากการรวบรวม ความรู้จากผู้รู้ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนความรู้กันในชุมชน จากนั้นประธานชุมชนจึงมีการสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อทำการจัดเก็บข้อมูลเข้าสู่ระบบสารสนเทศสำหรับให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาและสามารถเข้าถึงข้อมูลการ ทำหัตถ์ของชุมชนได้ ซึ่งการทำหัตถ์ของชุมชนยึดรูปแบบสมัยโบราณตามแบบของช่างสิบหมู่ ในอดีต มีการใช้ดินเหนียวเป็นวัตถุดิบในการปั้น ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นดินผสมที่ครุประทีป รอดภัย เป็นผู้คิดส่วน ผสมเอง โดยมีแบ่งข้าวเจ้า ผงแคลเซียม (กระดูกสัตว์ป่น) ปูนยาแนวและปูนซีเมนต์ เมื่อได้ดินผสมแล้วจึงนำ มาใช้ปั้นหุ่น ซึ่งขั้นตอนการทำหัตถ์เริ่มต้นด้วยการปั้นหุ่นตามแบบเพื่อใช้สำหรับปิดกระดาด ใช้กระดาดสา จากเชียงใหม่ที่เป็นวัสดุพื้นบ้านที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการทำหัตถ์เพราะให้ความคงทนสวยงาม

ปิดทับกันประมาณ 7–8 ชั้นด้วยแปรงขาวเจ้าเมื่อเสร็จแล้วนำไปตากให้แห้งจากนั้นผ้าออกจากหุ่นเย็บด้วยลวด เพื่อไม่ให้ช่วงคางกางออกหรือเบี้ยวผิดรูป ปั่นและตกแต่งหุ่นให้รูปทรงคงที่ จากนั้นปั่นหน้าติดตัวกระຈัง (ในสมัยก่อนเรียกว่ากระแจะ) ลงดินสอพองที่หน้า ตากแดดให้แห้งแล้วขัดให้เรียบด้วยกระดาษทราย ต่อไปเป็นขั้นตอนปิดทองโดยนำหัวโขนมารองพื้นด้วยสีน้ำหนึ่งครั้งแล้วตากแดดให้แห้ง จากนั้นรองพื้น ด้วยสีน้ำมันอีกครั้งแล้วนำตากแดดใหม่รวมเป็น 2 ครั้ง จึงนำมาปิดทอง ขั้นตอนต่อไปทำการเขียนหน้า ติดเพชร (รัสเซีย) ที่กระຈังโดยเรียงเพชรทีละตัว นอกจากนี้ครูประทีป รอดภัย ยังจัดฝึกอบรมการทำ หัวโขนให้กับชาวบ้านที่สนใจ ตลอดจนนักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการ ครูประทีปจะสอนการทำหัวโขนจากประสบการณ์ตรงที่ได้ลงมือปฏิบัติ ทีละขั้นตอน โดยนำความรู้มาฝึกหัดเริ่มตั้งแต่การปั่นหุ่น ติดกระดาษสา ขัดหน้า ติดเพชร ซึ่งแต่ละขั้นตอนการเรียนรู้ต้องใช้ความรักความชอบเป็นทุนทางปัญญาในการประดิษฐ์ชิ้นงานให้ดูวิจิตรและงดงาม อีกทั้งนอกจากจะทำการสอนในชุมชนแล้ว ยังมีการนำระบบสารสนเทศเข้ามาผ่าน ThaiKhonMaskMaker Fanpage

หัวโขนที่ประดิษฐ์แล้วเสร็จจะนำมาจัดแสดงผลงานที่ชุมชนสะพานไม้ และมีการจัดจำหน่ายทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่ส่วนใหญ่มาจากกลุ่มประเทศในทวีปยุโรป เช่น ประเทศอังกฤษ เยอรมนี สเปน สวีเดน ฝรั่งเศส เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาดูการทำหัวโขนชุมชนสะพานไม้และมีการซื้อกลับไป ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดรายได้และเป็นที่ภาคภูมิใจของคนในชุมชนที่ได้มอบคุณค่าวัฒนธรรมไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมโลก

References

- Boondee Boonyakit et al. (2006). *The Knowledge Management from Theory to Practice of the National Proceed Increase*. Bangkok: Se-education.
- Chavalit Soontranon. (2011). *Alternative: Beliefs Expressed in the Performance of a Masked–Dance Drama Written by King Rama VI*. Master’s Thesis, Ramkhamhaeng University.
- Fine Arts Department. (2009). *The Source Master Copy Project for Knowledge Management of Actor’s Mask*. Bangkok: Ministry of Culture.
- Kanlaya Vanichbuncha. (2016). *The High Analysis with SPSS for Window*. Bangkok: Chulapress.
- Kaukamon Srisamang. (2013). *The Actor’s Mask Model from Ancient to Present of Chit Kaewduangyai*. Faculty of Archaeology, Silpakorn University.
- McLeod, S. A. (2019). *Likert Scale*. Retrieved from <http://www.simplypsychology.org/likert-scale.html>
- Nanpaporn Sithiya. (2008). *A Study of a Community–Led Knowledge Management Processes to Promote Ecotourism*. Master’s Thesis, Faculty of Education, Chulalongkorn University.

- Patcharin Romphochuen. (2014). **Management of Khru Chucheeep Khun–Aad’s Art of Mask Dance**. Master’s Thesis, Department of Cultural Resource Management, Faculty of Arts, Silpakorn University.
- Preeda Poonsin. (2011). **Community Participation in Knowledge Management of Arts and Culture: A Case Study of Wat Sommanat Community**. Bangkok: Ministry of Culture.
- Samart Taingpoonwong. (2014). **Management of Art and Cultural Knowledge in a Community: A Case Study of Wat Yai Intraram, Chon Buri Province**. Master’s Thesis, Faculty of Public Administration, Burapha University.
- Sayan Praicharnjit. (2015). **The Archaeology Resource Management on Community Development**. Bangkok: Saksopha Press.
- Udom Cheoykeewong. (2013). **Tradition Ceremony Local Thai**. Bangkok: Sukaphapjai Press.